

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Jonge politicologen aan het woord over hun opleiding en werkkring

Rodenhuis, W.K.F.

Citation

Rodenhuis, W. K. F. (1987). Jonge politicologen aan het woord over hun opleiding en werkkring. *Acta Politica*, 22: 1987(3), 327-346. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3449569>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3449569>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

- wandel und gesellschaftlicher Wandel. Frankfurt 1979.
- Loo, H. van der, E. Snel en B. van Steenberg, *Een wenkend perspectief? Nieuwe sociale bewegingen en culturele veranderingen*. Amersfoort 1984.
- Niemöller, B., en C. van der Eijk, Links/rechts, postmaterialisme en stemgedrag. *Mens en Maatschappij*, 61 (1986), 3: p. 251-269.
- Offe, C., *Contradictions of the welfare state*. Londen 1984.
- Offe, C., New social movements; challenging the boundaries of institutional politics. *Social Research*, winter 1985: p. 817-868.
- Parkin, F., *Middleclass radicalism. The social bases of the British campaign for nuclear disarmament*. New York 1968.
- Rucht, D., Neue soziale Bewegungen oder; Die Grenzen bürokratischer Modernisierung. *Politische Vierteljahresschrift sonderheft*, 13 (1982): p. 272-292.
- Wright, E. O., A general framework for the analysis of class structure. *Politics and Society*, 13 (1984), 4: p. 383-423.

Jonge politicologen aan het woord over hun opleiding en werkring

W.K.F. Rodenhuis

Met enige regelmaat zijn in de laatste twintig jaar onderzoeken verricht naar de plaats die afgestudeerde politicologen op de arbeidsmarkt innemen.¹ In december 1986 werd onder auspiciën van de Nederlandse Kring voor Wetenschap der Politiek opnieuw een onderzoek uitgevoerd.² De directe aanleiding werd gevormd door alarmerende berichten over de slechte arbeidsmarktsituatie van sociale wetenschappers en het ontbreken van empirische gegevens daaromtrent.

Bij het onderhavige onderzoek is de aandacht uitgegaan naar pas afgestudeerde politicologen en bestuurskundigen uit de studiejaren 1984-1985 en 1985-1986. Juist deze nieuwkomers op de arbeidsmarkt ondervinden immers door hun relatief geringe arbeidservaring de meeste moeilijkheden bij het vinden van een baan.

In de eerste paragraaf komen enige kenmerken van de respondenten en het responspercentage aan de orde. In de tweede paragraaf wordt ingegaan op de beoordeling van de gevolgde opleiding door de afgestudeerden. Daarbij zal een uitsplitsing worden gemaakt naar de beoordeling van respondenten van verschillende universiteiten en van verschillende specialisaties. In de derde paragraaf komt de aansluiting op de arbeidsmarkt aan de orde. Centrale vragen in deze paragraaf zijn: hoe hoog is het werkloosheidspercentage; hoe lang is de zoektijd op de arbeidsmarkt en sluit de studie aan bij de gevonden baan? In de vierde paragraaf wordt, tot slot, nagegaan in welke sectoren van de economie de afgestudeerden werken en welke verschuivingen daarbij zijn opgetreden ten opzichte van het verleden.

1. De respondenten

De onderzoekspopulatie bestond uit personen die in de studiejaren 1984-1985 en 1985-1986 zijn afgestudeerd in de politicologische studierichtingen van de Erasmus Universiteit Rotterdam (EUR), de Katholieke Universiteit Nijmegen (KUN), de Rijksuniversiteit Leiden (RUL), de Uni-

versiteit van Amsterdam (UvA) en de Vrije Universiteit (VU). Tevens behoorden tot de populatie de afgestudeerde bestuurskundigen uit dezelfde jaren van de Universiteit Twente (UT). Hoewel deze universiteit geen politicologische afstudeerrichting kent, lijkt de aldaar aanwezige opleiding inhoudelijk veel op de genoemde politicologische opleidingen.

Tabel 1: Overzicht responspercentage naar universiteit

	Verzonden formulieren	Respons	Respons %
EUR	22	14	63,3
KUN	62	37	59,7
RUL	76	22	28,9
VU	63	32	50,1
UvA	142	75	52,8
UT	68	43	63,2
Onbekend	1	1	-
Totaal	434	224	51,6

Aan de opleidingen werd verzocht een namen- en adressenlijst toe te zenden. Bij de Universiteit Twente werd gebruik gemaakt van het ledenbestand van de Twentse Vereniging van Bestuurskundigen, waarvan circa tweederde van de afgestudeerden lid is. Hoewel hierdoor niet alle afgestudeerden van de UT in de steekproef konden worden opgenomen, waren zij in de uiteindelijke respons zeer ruim vertegenwoordigd, doordat het ledenbestand van deze vereniging actueler was dan de meeste adressenbestanden van de opleidingen.

Aan alle afgestudeerden van wie een adres was verkregen, is een enquêteformulier toegezonden. Verschillen in responspercentages tussen de opleidingen zijn onvermijdelijk. Sommige opleidingen proberen ook na het afstuderen contact te onderhouden met de afgestudeerden, terwijl andere dat geheel niet doen. Desondanks is het responspercentage van gemiddeld 51,6% voor een schriftelijke enquête goed te noemen, vooral wanneer wij rekening houden met het feit dat dit percentage hoofdzakelijk wordt gedrukt door de geringe respons uit Leiden. Het responspercentage uit Leiden is echter een te lage inschatting van het werkelijke responspercentage. Dit werd veroorzaakt doordat aan alle afgestudeerden uit de kalenderjaren 1984, 1985 en 1986 een enquêteformulier is toegezonden, terwijl alleen de respondenten die afgestudeerd zijn in de studie jaren 1984-1985 en 1985-1986 tot de respons werden gerekend.³ Onder de respondenten bevonden zich 40 vrouwen en 183 mannen (1 respondent gaf geen ant-

woord). Hun gemiddelde leeftijd tijdens het afstuderen was 27 jaar. De gemiddelde studieduur bedroeg 7 jaar en 2 maanden. Slechts 4% had gestudeerd onder het regime van de tweefasenstructuur.

2. Beoordeling van de opleiding

Aan de respondenten is gevraagd om maximaal twee positieve en twee negatieve kanten van de gevolgde opleiding te noemen. De antwoorden op deze vraag zijn op twee manieren gecodeerd. De eerste codering van de antwoorden was globaal. Hierbij werd, na een steekproef uit de ontvangen enquêteformulieren te hebben getrokken, een aantal antwoordcategorieën samengesteld waarin de meeste van de gegeven antwoorden konden worden ondergebracht.

De meest genoemde positieve kanten van de opleidingen waren: de brede opzet van de studie of multidisciplinariteit (144x), de grote vrijheid bij het samenstellen van het studiepakket (60x), de praktijkgerichtheid van de opleiding (25x) en de kritische houding die werd aangeleerd (16x). De meest genoemde negatieve kanten van de opleiding waren: de geringe praktijkgerichtheid (41x), de geringe kwaliteit van het onderwijs (30x), een tekort aan diepgang (29x) en een gebrek aan integratie van de verschillende vakken (25x).

Door deze globale codering verkrijgen wij een algemeen overzicht van de oordelen van de respondenten: positieve kanten zijn dan vooral de breedheid van de opleiding en de vrijheid van het samenstellen van het studiepakket. Aan de negatieve kant treffen wij de keerzijde van de breedte aan, namelijk een tekortschietende integratie van vakken en een gebrek aan diepgang. Opmerkelijk is echter ook dat de praktijkgerichtheid zowel bij de negatieve als bij de positieve kanten wordt genoemd. Om iets meer te weten te komen over de beoordeling is overgegaan tot een codering van genoemde positieve en negatieve kanten per universiteit. Daardoor werd het tevens mogelijk gemaakt meer inhoud te geven aan begrippen als 'vrijheid', 'breedheid', 'praktijkgerichtheid' en 'kwaliteit van het onderwijs'.

Studenten van de Universiteit van Amsterdam noemden als positieve kant van hun opleiding: de breedheid (42x) en de grote keuzevrijheid bij het samenstellen van het studiepakket (35x). Daarnaast kwamen als belangrijkste positieve kanten naar voren het aanleren van lees- en schrijfvaardigheden en discussietechniek (14x), het actuele en historische politieke perspectief (5x) en de betrokkenheid van de docenten bij het doen of laten van studenten (5x). Negatieve kanten waren vooral: het gebrek aan praktijkgerichtheid (24x), het gebrek aan integratie (11x), gebrekkig on-

derwijs (10x) en de geringe gerichtheid op de arbeidsmarkt (10x). Bij het gebrek aan praktijkgerichtheid werd door de meesten genoemd het ontbreken van stagemogelijkheden. Bij de integratie vallen termen als 'onsamenhangend', 'geen structuur', 'eenzijdigheid' en 'sektevorming bij de vakgroepen'. Bij het gebrekkig onderwijs werden genoemd: 'de docentafhankelijkheid van het onderwijs', 'de sectiegerichtheid' en dat sommige 'docenten onvoldoende in staat zijn de lesstof over te dragen'.

Bij de Vrije Universiteit werden als meest positieve kanten genoemd: de breedheid van de studie (24x) en 'het verkrijgen van een goede manier van denken' (9x). Bij dit laatste vielen termen als 'het verkrijgen van abstractievermogen' en 'het analytisch leren denken'. Daarnaast werden als positieve kanten het meest genoemd de aanwezigheid van de stage (6x) en het aanleren van schrijf- en leesvaardigheden en discussietechniek (5x). Opvallend is dat de keuzevrijheid bij het samenstellen van het studiepakket slechts tweemaal werd genoemd. Als meest genoemde negatieve kanten kwamen naar voren: een gebrek aan diepgang (10x), waaronder werd verstaan dat men alleen maar aan de stof heeft mogen 'ruiken' en dat er een 'gebrek aan theoretische achtergrond' is. Daarnaast werden als negatieve kanten genoemd juist een gebrek aan stagemogelijkheden en het leren van vaardigheden (7x). De meningen lopen hierover dus nogal uiteen. Ook hier werd de kwaliteit van het onderwijs gebrekkig gevonden (7x), waarbij met name werd gewezen op een gebrek aan onderwijskundige bekwaamheden van sommige docenten en soms een gebrek aan betrokkenheid van hen bij de stof.

Bij de Rijksuniversiteit Leiden was de breedheid ook de meest genoemde positieve kant van de opleiding (11x). Daarnaast werd gewezen op de juridische achtergrond van waaruit het vak werd gegeven (4x). Over het leren van lees- en schrijfvaardigheden en discussietechniek liepen de meningen uiteen. Viermaal werd dit als positieve kant van de opleiding genoemd en zevenmaal juist als negatieve kant. Andere negatieve kanten waren een gebrek aan diepgang (3x), de opleiding zou te theoretisch zijn (3x) en ook hier ontbrak het volgens sommigen aan onderwijskundige kwaliteiten van de docenten (4x).

Respondenten van de Erasmus Universiteit noemden als positieve kanten de breedheid van de opleiding (5x) en de keuzevrijheid (5x). Daarnaast noemden zij als positieve kant de kleine omvang van de groep waarin men studeert (3x). Als negatieve kant kwam hier vooral naar voren het gebrekkige onderwijs (7x), waarbij termen werden gebruikt als 'weinig inspirerend', 'gebrek aan begeleiding bij het afstuderen' en 'te weinig interesse van de staf voor studenten'. Een tweede negatieve kant was ook hier de geringe praktijkgerichtheid (4x).

Positieve kanten van de Katholieke Universiteit Nijmegen werden als meest gevonden de breedheid van de opleiding (23x) en de keuzevrijheid (8x). Daarnaast had men positieve waardering voor het onderwijs, met name voor de stages en werkcolleges (5x), het verkrijgen van inzicht in actuele politieke ontwikkelingen (5x) en het vormen van een kritische houding daartegen (3x). Anderen noemden het onderwijs goed zonder nadere specificatie (3x). Bij de negatieve kanten waren er geen uitschieters, maar een aantal verschillende kanten die negatief werden beoordeeld: een gebrek aan lees- en schrijfvaardigheid (9x), de gebrekkige organisatie (8x) en (mede als gevolg hiervan) een gebrek aan integratie van vakken (7x). Ook bij de kwaliteit van het onderwijs werden kanttekeningen geplaatst (7x), waarbij hier termen vielen als 'veronachtzaming van het onderwijs: onderzoek en vakgroep staan voorop' en 'slechte didactiek'. Daarnaast werd genoemd een gebrek aan begeleiding van de studenten (6x).

Bij de Universiteit Twente, tot slot, kwamen als positieve uitschieters naar voren de breedheid van de opleiding (40x) gevolgd door de praktijkgerichtheid (10x). Bij het laatste wees men vooral op de aanwezigheid van de stageperiode. Een derde veel genoemde positieve kant was de keuzevrijheid (9x). Bij de negatieve kanten werd het meest gewezen op een gebrek aan integratie (19x). 'Het onderwijs is weliswaar multidisciplinair, maar zeker niet interdisciplinair'. Het onderwijs werd door een aantal slecht gevonden (10x), waarbij termen vielen als 'te veel kennisoverdracht via traditionele methoden', 'te schools', 'te veel rijtjeskennis bij tentamens' en 'stokpaardjes van docenten'. Daarnaast werden als negatieve kanten genoemd 'het gebrek aan theorie, ontstaan door de geringe diepgang waarmee op de vakken werd ingegaan' (6x) en een gebrek aan praktijkgerichtheid (5x), waarbij men in dit geval vooral wees op een gebrek aan direct toepasbare en concrete kennis.

De positieve en negatieve kanten die hierboven werden genoemd per universiteit spreken voor zich. Bij het onderling vergelijken van deze gegevens is echter voorzichtigheid geboden. Het gaat hier immers om subjectieve indrukken van de studenten. De meesten hebben niet de mogelijkheid gehad om aan verschillende universiteiten te studeren. Indien zij een positieve of een negatieve kant noemen, dan wil dit nog niet zeggen dat de opleiding op dat punt negatiever of positiever is dan een opleiding die elders wordt verzorgd. Op zich mag dit echter geen reden zijn om aan het hierbovenstaande voorbij te gaan en zou met name het onderwijs aan de universiteiten verbeterd moeten worden. Algemeen worden immers genoemd de gebrekkige integratie van vakken en onvoldoende onderwijskundige kwaliteiten van docenten. Positief werd de praktijkgerichtheid ervaren, met name de stageperiode. Als deze niet werd aangeboden, dan werd dit als een gemis gezien.

Een tweede kanttekening bij de bovengenoemde gegevens is dat zij een beoordeling geven van de opleiding zoals die in het verleden werd gegeven. De laatste jaren is mede door de komst van de tweefasenstructuur de inhoud van het onderwijs inmiddels gewijzigd. Ook worden hier en daar cursussen gegeven om de onderwijskundige kwaliteiten van de docenten te verbeteren. Dergelijke cursussen zijn echter niet verplicht voor iedereen.

Nadat aan de respondenten was gevraagd de positieve en negatieve kanten van de opleiding op een rij te zetten, werd hun om een eindoordeel over de kwaliteit van de gevolgde opleiding gevraagd. Ondanks de genoemde negatieve kanten van de opleiding beoordeelt 63,3% van de respondenten de opleiding als 'tamelijk goed' tot 'zeer goed'. Positief wordt vooral gereageerd door de respondenten van de Erasmus Universiteit, de Rijksuniversiteit Leiden en de Universiteit Twente. Iets minder positief oordelen de respondenten van de Katholieke Universiteit Nijmegen, de Universiteit van Amsterdam en de Vrije Universiteit.

Op het punt van de gekozen specialisatie is enige voorzichtigheid bij het trekken van conclusies geboden, omdat sommige specialisaties slechts een gering aantal respondenten hebben.⁴ Bij de indeling van respondenten naar een specialisatie is gebruik gemaakt van twee vragen. In antwoord op de eerste vraag konden de respondenten hun specialisatie aangeven in de volgende categorieën: (1) bestuurskunde/beleidsprocessen, (2) internationale betrekkingen, (3) methoden en technieken, (4) politiek-economische richting, (5) vrouwenstudies, (6) massacommunicatie, (7) politieke filosofie en/of theorie, (8) Nederlandse politiek/nationaal politieke systemen, (9) overige. Met deze indeling is een poging gedaan de verschillende specialisaties die er aan de Nederlandse universiteiten zijn zo goed mogelijk samen te vatten. Sommige specialisaties hebben aan verschillende universiteiten verschillende namen, maar lijken inhoudelijk veel op elkaar. Zo lijkt de specialisatie 'beleidsprocessen' aan de faculteit der bestuurskunde van de UT het meest op de specialisatie bestuurskunde zoals deze wordt gedoceerd binnen andere faculteiten. Aan sommige faculteiten worden tevens specialisaties gegeven die overlappen met een aantal van de bovengenoemde categorieën. Een voorbeeld daarvan is het onderwijs dat gegeven door de doctoraal onderwijsgroep politiek gedrag in grote groepen (DOGRO) aan de Universiteit van Amsterdam. Voor zover de respondenten zich in dat geval plaatsten binnen de categorie 'overige', is nagegaan op welk onderwerp de specialisatie betrekking had en wat het onderwerp van de doctoraalscriptie was. Op basis van deze gegevens zijn zij voor zover dat mogelijk was alsnog binnen één van de andere categorieën geplaatst.

Tabel 2: Beoordeling van de kwaliteit van de opleiding naar universiteit

Universiteit:	UvA	VU	RUL	EUR	KUN	UT	totaal
	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)
Zeër slecht	- (-)	1 (3,3)	- (-)	- (-)	- (-)	- (-)	1 (0,5)
Tamelijk slecht	8 (10,7)	2 (6,7)	- (-)	1 (7,1)	4 (10,8)	1 (2,3)	16 (7,2)
Niet slecht/niet goed	25 (33,3)	11 (36,7)	2 (9,1)	3 (21,4)	18 (48,8)	5 (11,6)	64 (28,9)
Tamelijk goed	37 (49,3)	15 (50,0)	19 (86,4)	8 (57,1)	13 (35,1)	32 (74,4)	124 (56,1)
Zeër goed	5 (6,7)	1 (3,3)	1 (4,5)	5 (14,3)	2 (5,4)	5 (11,6)	16 (7,2)
Totaal	75 (100)	30 (100)	22 (100)	14 (100)	37 (100)	43 (100)	221 (= N)

Op basis van tabel 3 kunnen wij voorzichtig enige conclusies trekken. Het minst positief worden beoordeeld de specialisaties internationale betrekkingen en politieke filosofie en/of theorie. Het meest positief worden beoordeeld de specialisaties bestuurskunde/beleidsprocessen, Nederlandse politiek/nationaal politieke systemen. Hierbij kunnen wij ook rekenen de Methoden en Technieken. De politiek-economische studierich-

Tabel 3: Beoordeling van de kwaliteit van de opleiding naar gekozen specialisatie

Specialisatie:	Bestuur-beleid	IB	M&T	Pol. econ.	Vrouwen-studies	Massa-commun.	Pol.fil./theorie	Ned.pol./nat.pol.	Overige
	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)
Zeet slecht	- (-)	1 (1,5)	- (-)	- (-)	- (-)	- (-)	- (-)	- (-)	- (-)
Tamelijk slecht	2 (3,1)	6 (9,1)	1 (10,)	1 (11,1)	- (-)	1 (50,0)	2 (11,8)	2 (8,7)	1 (4,3)
Niet slecht/niet goed	19 (29,2)	24 (36,4)	2 (20,0)	3 (33,3)	2 (33,3)	- (-)	6 (35,3)	5 (21,7)	3 (13,0)
Tamelijk goed	41 (63,1)	28 (42,4)	6 (60,0)	4 (44,4)	4 (66,7)	1 (50,)	8 (47,1)	14 (60,9)	18 (78,3)
Zeergegoed	3 (4,6)	7 (10,6)	1 (10,0)	1 (11,1)	- (-)	- (-)	1 (5,9)	2 (8,7)	1 (4,3)
Totaal	65 (100)	66 (100)	10 (100)	9 (100)	6 (100)	2 (100)	17 (100)	23 (100)	23 (100)

ting zit tussen beide groepen in. Over massacommunicatie en vrouwenstudies kunnen wij, gezien de geringe aantallen respondenten, geen uitspraken doen.

Een tweede indicator die voor de beoordeling van de kwaliteit van de studie gebruikt zou kunnen worden is het antwoord op de vraag: 'Indien u zichzelf verplaatst naar de tijd waarin u voor uw studie moest kiezen, zou u dan wederom voor de studie politicologie/bestuurskunde kiezen?' Gevolgd door de vraag: 'zo ja, welke specialisatie zou u dan kiezen?' Op basis van deze vragen konden de respondenten in drie categorieën worden ingedeeld: zij die opnieuw voor de studie zullen kiezen met dezelfde specialisatie (de blijvers), zij die opnieuw voor de studie kiezen maar met een andere specialisatie (de bijna blijvers) en zij die een andere studie zouden kiezen (de wegblijvers). Van de respondenten gaf 44% aan een 'blijver' te zijn, 26,1% een 'bijna blijver' en 29,1% een 'wegblijver'. In tabel 4 is de samenhang weergegeven tussen beide kwaliteitsindicatoren. Hoewel er geen eenduidig verband te constateren valt, wijkt de verdeling in deze tabel af van hetgeen wij onder de hypothese dat er geen verband zou bestaan zouden verwachten. ($X^2 = 7,9$, 4 d.f., significance = 0,097/ Cramers V = 0,13). Een eenduidig verband in deze tabel wordt verstoord doordat degenen die de studie als 'niet goed/niet slecht' beoordelen duidelijk in twee groepen uiteenvallen: de blijvers en de wegblijvers.

Tabel 4: Samenhang tussen twee indicatoren van de beoordeling van de kwaliteit van de opleiding

Kwaliteit	Keuze voor:			Totaal
	Opnieuw met zelfde specialisatie	Opnieuw met andere specialisatie	Andere studie	
Goed	65	41	34	140
Niet slecht/niet goed	27	12	23	62
Slecht	4	4	8	16
Totaal	96	57	65	210

Wanneer wij de gegevens over de beoordeling van de studie overzien, dan komen wij tot de volgende algemene conclusies: Een ruime meerderheid van de respondenten beoordeelt de kwaliteit van de gevolgde studie als 'tamelijk goed' tot 'zeer goed', hetgeen ook wordt weerspiegeld in de percentages respondenten die opnieuw voor de studie kiezen. Wanneer wij

een onderscheid maken naar universiteiten, zijn de respondenten van de RUL, de UT en de EUR het meest positief. Onderscheiden wij naar studierichtingen, dan blijken de respondenten uit de specialisaties bestuurskunde/beleidsprocessen, methoden en technieken en Nederlandse politiek/nationaal politieke systemen het meest tevreden te zijn.

3. Aansluiting op de arbeidsmarkt

De arbeidsmarkt voor afgestudeerde politicologen lijkt de afgelopen jaren te verslechteren. Juist die sectoren van de arbeidsmarkt waarin zij traditioneel een baan vonden, het onderwijs en de overheidssector, worden getroffen door de bezuinigingen van de overheid. De slechte situatie op de arbeidsmarkt wordt weerspiegeld in de werkloosheidspercentages. Van de geënquêteerden had 9,4% geen baan. Wanneer wij tot de werklozen ook degenen rekenen die weliswaar een baan hebben, maar daarvoor niet worden betaald, dan is dat percentage 13,8%.

De landelijke werkloosheidspercentages van academici in het algemeen en van sociale wetenschappers worden voor 1985 door het ministerie van Onderwijs en Wetenschappen geschat op respectievelijk 6,5 à 7,5% en 14 à 18%.⁵ Voor december 1986 kan volgens dit ministerie gerekend worden op een daling van deze percentages van enige procenten.

Indien wij de door ons verkregen cijfers vergelijken met deze getallen, dan kan worden vastgesteld dat het percentage werkloze politicologen en bestuurskundigen in vergelijking met het totaalpercentage werklozen bij de sociale wetenschappen niet hoog is. Op de eerste plaats wordt in de schatting van het ministerie alleen rekening gehouden met werklozen die als werkzoekend staan ingeschreven bij de Gewestelijke Arbeidsbureaus voor een baan van minimaal twintig uur per werkweek. Onze definities van werkloosheid zijn ruimer, omdat wij tot de werklozen rekenen degenen die geen baan, of geen betaalde baan hebben.

Op de tweede plaats zijn de respondenten uit onze enquête nieuwe toetreders tot de arbeidsmarkt. Daardoor zijn de werkloosheidspercentages voor een deel beïnvloed door de frictie die ontstaat wanneer personen voor het eerst de arbeidsmarkt betreden. De oorzaak van deze frictie kan liggen in het feit dat de nieuwe toetreders relatief weinig arbeidservaring hebben, waardoor zij bij sollicitaties een achterstand hebben. Een andere oorzaak is dat de nieuwe toetreders zich eerst binnen de arbeidsmarkt willen oriënteren. Wanneer wij veronderstellen dat de invloed van deze frictie afneemt naarmate de afgestudeerden langer op de arbeidsmarkt aanwezig zijn, dan zullen de werkloosheidspercentages voor de gehele groep van af-

gestudeerde politicologen en bestuurskundigen lager liggen dan de genoemde 9,4% en 13,8% uit onze enquête. Een aanwijzing voor de juistheid van deze veronderstelling is terug te vinden in de resultaten van onze enquête. Onder degenen die in het studiejaar 1985-1986 afstudeerden had 12,9% geen baan en onder degenen die in het studiejaar 1984-1985 afstudeerden had 5,7% geen baan. Wanneer wij tot de werklozen ook degenen rekenen die een onbetaalde baan hebben, dan zijn deze percentages respectievelijk 18,1% en 9,4%.

Tabel 5: Werkloosheid per universiteit volgens twee definities

Univer- siteit:	UvA	VU	RUL	EUR	KUN	UT	Totaal
	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)
Zonder baan	11 (14,7)	2 (6,3)	1 (4,5)	1 (7,1)	3 (8,1)	3 (7,0)	21 (9,4)
Zonder betaalde baan	15 (20,0)	2 (6,3)	1 (4,5)	4 (28,6)	6 (16,2)	3 (7,0)	31 (13,0)
Aantal resp. per opleiding	75	32	22	14	37	43	223

Verschillen in werkloosheidspercentages bestaan tussen de universiteiten en de specialisaties onderling. In tabel 5 en tabel 6 staan de werkloosheidsgegevens uitgesplitst naar respectievelijk de universiteiten en de specialisaties. Wij moeten er echter rekening mee houden dat voor sommige universiteiten, met name de EUR, het aantal afgestudeerden relatief klein is. Dit geldt ook voor sommige specialisaties, zoals vrouwenstudies en massacommunicatie. Percentages kunnen dan gemakkelijk worden vertekend. In de tabellen zijn derhalve ook de absolute aantallen gegeven. Daarnaast gelden de door ons gevonden werkloosheidspercentages als een momentopname.

Omdat het werkloosheidspercentage altijd een momentopname is, is de zoektijd op de arbeidsmarkt een betere indicator. De zoektijd die verliep (verloopt) tussen het afstuderen en het vinden van een eerste baan als afgestudeerd politicoloog/bestuurskundige is gevarieerd. Bijna de helft (48,8%) van de respondenten had al voor het afstuderen de eerste baan gevonden. Tegenover deze groep staat echter ook een groep die voorafgaande aan de eerste baan langdurig (> 6 maanden) baanloos is geweest (10,2%) en van wie bijna de helft langer dan een jaar zonder werk was.

In de door het ministerie van Onderwijs en Wetenschappen gehanteerde schattingen, komt naar voren dat van alle werkloze politicologen 62% langer dan een jaar werkloos is.⁶ Dit cijfer contrasteert sterk met de resultaten uit onze enquête. Van de baanloze afgestudeerden is 26,1% langer dan een jaar zonder baan. Van de afgestudeerden zonder betaalde baan is 16% langer dan een jaar zonder betaalde baan.

Tabel 6: Werkloosheid per studierichting volgens twee definities

Specialisatie:	Bestuur-beleid		IB		M&T econ.		Vrou-wen studies		Massa-comm.		Pol.fil./theorie		Ned.pol./nat.pol.		Overige	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Zonder baan	3	(4,5)	10	(15,2)	0	0	0	0	2	(11,8)	5	(21,7)	1	(4,3)		
Zonder betaalde baan	4	(6,1)	16	(24,2)	0	0	2	(33,3)	0	0	3	(17,6)	5	(21,7)	1	(4,3)
Aantal resp. per specialisatie	66		66		11	9	6		2	17	23		23			

Tabel 7: Zoektijd voor het vinden van een eerste baan als afgestudeerde naar gekozen specialisatie (N = 216).

Specialisatie: Zoektijd	Bestuur-beleid		IB		M&T		Pol.-econ. richt.		Vrou-wen stud. dies		Massa-comm.		Pol.fil./theorie		Ned.pol./nat.pol. systemen		Overige			
	n (%)		n (%)		n (%)		n (%)		n (%)		n (%)		n (%)		n (%)		n (%)			
Al voor afstuderen	37	(57)	22	(36)	10	(91)	4	(50)	3	(50)	1		5	(31)	11	(48)	14	(61)		
de baan	18	(28)	16	(26)	1	(9)	3	(33)	1	(17)	-		8	(50)	3	(13)	6	(26)		
0-3 mnd.	6	(9)	10	(16)	-	(-)	2	(22)	1	(17)	-		3	(19)	5	(22)	2	(9)		
4-6 mnd.	2	(3)	2	(3)	-	(-)	-	(-)	1	(17)	-		-	(-)	2	(9)	-	(-)		
7-9 mnd.	-	(-)	5	(8)	-	(-)	-	(-)	-	(-)	-		-	(-)	-	(-)	-	(-)		
9-12 mnd.	2	(3)	6	(10)	-	(-)	-	(-)	-	(-)	-		-	(-)	2	(9)	1	(4)		
> 12 mnd.																				
Totaal	65	(100)	61	(100)	11	(100)	9	(100)	6	(100)	1		16	(100)	23	(100)	23	(100)	23	(100)

Voor een deel zullen deze verschillen in uitkomsten te verklaren zijn uit het feit dat een aantal van de werkende politicologen nog als werkzoekend staat ingeschreven bij de Gewestelijke Arbeidsbureaus. Voor een ander deel kan een verklaring gevonden worden in het feit dat de werkloosheid onder afgestudeerde politicologen vooral voorkomt onder een betrekkelijk geringe groep, die geen betaald werk kunnen of willen vinden. Deze groep wordt dan door de instroom van nieuwe afgestudeerden telkens groter en daardoor zal het percentage langdurig werklozen onder de totale groep van werkloze politicologen ook toenemen.

Het ligt voor de hand om te veronderstellen dat er verschillen bestaan in de zoektijd tussen de specialisaties. De specialisten bevinden zich immers deels op min of meer gescheiden arbeidsdeelmarkten, die in meerdere of mindere mate van elkaar zijn geïsoleerd. Op krappe arbeidsdeelmarkten verwachten wij langere zoektijden dan op ruime.

Ook bij de beoordeling van tabel 7 moeten wij rekening houden met de geringe aantallen respondenten voor vrouwenstudies en massacommunicatie, waarover moeilijk uitspraken kunnen worden gedaan. Wanneer wij de andere specialisaties vergelijken valt Methoden en Technieken op als een positieve uitschieter: bijna iedereen had al voor het afstuderen de baan gevonden. Een tweede plaats wordt ingenomen door Bestuurskunde/Beleidsprocessen, hoewel ook daar enige langdurig werklozen te vinden zijn. Een negatieve uitschieter is hier de specialisatie Internationale Betrekkingen.

Bij de open vragen naar positieve en negatieve kanten van de opleiding kwam de aansluiting tussen werk en opleiding reeds naar voren. Een flink aantal van de respondenten vond dat de studie te theoretisch was en te weinig praktijkgericht. Aan de respondenten is ook direct de vraag gesteld hoe zij oordeelden over de aansluiting tussen opleiding en werk. Ten aanzien van de eerste baan die men als afgestudeerde had kwam de volgende verdeling van de antwoordcategorieën tot stand: 12,8% was van mening dat de aansluiting zeer goed was, 41,4% vond de aansluiting goed, 26% vond de aansluiting matig, 8,7% vond dat er geen aansluiting was en 16,3% antwoordde dat er in het geheel geen aansluiting was (N = 203). Tevens kon worden geconstateerd dat bij degenen die inmiddels in een tweede of derde baan werkzaam waren (46 respondenten) de nieuwe werkring even vaak beter als slechter dan de eerste baan aansloot bij de opleiding. Op grond van deze cijfers kunnen wij concluderen dat de aansluiting tussen onderwijs en werkring voor een meerderheid van de respondenten 'goed' tot 'zeer goed' is.

Een gebrek aan aansluiting tussen de gevolgde opleiding en de werkring kan enerzijds het gevolg zijn van onderwijsstof die niet bij de prak-

Tabel 8: Aansluiting tussen opleiding en werk, naar categorie sollicitanten dat voor de baan werd gevraagd

Aansluiting	Specifiek politicooloog of bestuurs- kundige	Sociale weten- schapper	Academicus	Niet expliciet academicus	Totaal
zeer goed	15 (45,5%)	5 (13,2%)	7 (10,0%)	1 (1,6%)	28
goed	16 (48,5%)	19 (5,0%)	26 (37,1%)	13 (22,0%)	74
matig	2 (6,0%)	10 (26,3%)	27 (38,6%)	18 (30,5%)	57
niet goed	—	3 (7,9%)	5 (7,1%)	14 (23,7%)	22
geheel niet goed	—	1 (2,6%)	5 (7,1%)	13 (22,0%)	19
totaal	33 (100%)	38 (100%)	70 (100%)	59 (100%)	200

tijk aansluit, maar anderzijds ook van het feit dat de afgestudeerden werkzaam zijn in banen waarvoor niet expliciet een bestuurskundige of een politicooloog werd gevraagd. Juist op een krappe arbeidsmarkt komt het voor dat de selectiviteit aan de kant van de aanbieders van arbeid afneemt. In verband hiermee is aan de respondenten gevraagd of voor de huidige baan waarin zij werk hebben specifiek een politicooloog/bestuurskundige werd gevraagd, of dat deze categorie ruimer was. Een minderheid (16,5%) werkte in een baan, die speciaal voor politicoologen of bestuurskundigen was bestemd en 19% in een baan waarvoor een sociale wetenschapper was gevraagd. Op zichzelf is dit niet verwonderlijk gezien de brede opzet van de studie en de bestaande overlappingsen met andere sociaal-wetenschappelijke disciplines. Opvallend is echter wel het grote aantal dat werkte in een baan waarvoor een academicus werd gevraagd, of waarvoor in het geheel geen academische opleiding vereist was (resp. 35% en 29,5%). Deze cijfers maken nog eens duidelijk hoe krap de arbeidsmarkt is.

In tabel 8 staat het verband weergegeven tussen enerzijds de gepercipiëerde aansluiting tussen opleiding en werk en anderzijds de categorie die voor de baan was gevraagd. Er blijkt een duidelijk verband tussen beide variabelen te bestaan. We kunnen hieruit concluderen dat een gebrek aan aansluiting tussen opleiding en werk althans voor een deel te wijten is aan het feit dat de respondenten werk uitvoeren waarvoor de opleiding niet was vereist.

Een ander aspect van de aansluiting tussen opleiding en baan is het feit of de gevolgde opleiding al dan niet een rol heeft gespeeld bij het verkrijgen van een baan. Degenen die op het moment van de enquête geen werk hadden en ook nooit eerder werk hadden gekregen, waren veel negatiever

over de rol die hun opleiding speelde dan de overigen. Wanneer wij echter de mening van alle respondenten op een rij zetten, dan blijkt meer dan de helft van de respondenten (63,1%) van mening te zijn dat de opleiding een positieve, of zelfs een zeer positieve rol bij het verkrijgen van werk heeft gespeeld. Slechts 25,6% oordeelde dat de opleiding daarbij een matig positieve rol heeft gespeeld, 9% was van mening dat zij een negatieve of zeer negatieve rol speelde en 3,3% sprak uit dat de opleiding geen enkele rol had gespeeld. Deze gegevens bevestigen het beeld dat wij uit de eerdere analyse verkregen. De aansluiting tussen opleiding en werk wordt door een groot deel van de afgestudeerden goed gevonden. De beoordeling van de aansluiting hangt samen met het soort werk dat men uitvoert: als men werk doet waarvoor niet specifiek een politicooloog of bestuurskundige is gevraagd, dan is de aansluiting ook minder. Wanneer men geen werk kan vinden, dan wordt aan de opleiding vaker een negatieve rol toegekend.

Een mening die vaak wordt verkondigd is dat studenten zich tijdens hun studie niet alleen met hun vak bezig moeten houden, maar dat zij ook tijd moeten nemen om zich algemeen maatschappelijk te ontplooiën. Dit zou niet alleen goed zijn voor hun persoonlijke ontwikkeling, maar ook ten goede komen aan de perspectieven op de arbeidsmarkt. Vanuit deze optiek is ook geprotesteerd tegen het inkorten van de studieduur en het verhogen van de studiedruk. Nagegaan is of studenten die nevenactiviteiten ontplooiden gemakkelijker een baan konden vinden dan de anderen. Dit werd niet door de gegevens bevestigd. De zoektijd van hen die geen nevenactiviteiten ontplooiden en van hen die wel nevenactiviteiten ontplooiden (bestuurlijke activiteiten binnen de opleiding, studentassistent-schap, activiteiten voor politieke partijen) was even hoog.

4. Huidige werkkring

In deze paragraaf wordt nagegaan in welke sectoren van de economie de afgestudeerden werken. Daarbij zal tevens worden nagegaan welke verschuivingen er zijn opgetreden na het onderzoek dat Van Delft in 1975 publiceerde. In zijn artikel werd onder andere de werkkring van afgestudeerden uit de periode tussen 1 januari 1972 en 1 oktober 1973 weergegeven.⁷ Tot slot zal worden nagegaan of er verschillen zijn tussen de diverse specialisaties.

Opvallend is in tabel 9 dat er een sterke groei heeft plaatsgevonden in alle sectoren van de economie. Blijkbaar is de arbeidsmarkt in staat geweest om de toenemende stroom afgestudeerden voor het grootste deel op te vangen. Sterke groei zien wij vooral bij de overheidssector en de sector be-

Tabel 9: Werkkring van afgestudeerden per sector van de economie

	Afgestudeerden periode 1-1-1972/1-10-1973		Afgestudeerden uit studiejaren 1984-1985/1985-1986	
	n	%	n	%
	00 Zonder beroep	7	7,6	21
01 Ministerie	10	10,9	27	12,1
19 Rijksinstelling, -instituut	—	—	7	3,1
20 Provinciale overheid	1	1,1	3	1,3
21 Gemeentelijke overheid	6	6,5	18	8,0
30 Overheidsbedrijven	—	—	3	1,3
70 Publiekrechtelijke lichamen	2	2,2	4	1,8
73 Internationale organisaties	1	1,1	1	0,4
<i>Subtotaal: overheid</i>	20	21,8	63	26,7
60 Industrie	2	2,2	6	2,7
61 Banken	2	2,2	6	2,7
62 Verzekerings- maatschappijen	—	—	2	0,9
63 Handelsondernemingen	1	1,1	1	0,4
64 Andere particul. bedrijven	2	2,2	14	13,0
<i>Subtotaal: bedrijfsleven</i>	7	7,7	29	13,0
80 Wetenschappelijk onderwijs	16	17,4	38	17,0
81 Hoger beroepsonderwijs	7	8,2	2	0,9
82 Middelbaar beroepsonderw.	4	4,3	6	1,3
83 Overig onderwijs	2	2,2	3	1,3
<i>Subtotaal: onderwijs</i>	29	32,1	49	21,9
71 Werkgevers/ -nemersorganisaties	1	1,1	3	1,3
72 Andere beroeps- organisaties	—	—	1	0,4
74 Particuliere instellingen, verenigingen, stichtingen, e.d.	13	14,1	27	12,1
75 Organisaties maatschapp. werk	1	1,1	—	—
84 Wetenschappelijk onderzoeks- instituut	3	3,3	8	3,6

(vervolg tabel 9)

	Afgestudeerden periode 1-1-1972/1-10-1973		Afgestudeerden uit studie-jaren 1984-1985/1985-1986	
	n	%	n	%
	85 Wetenschappelijke bureaus van politieke partijen	—	—	5
90 Niet in loondienst	1	1,1	5	2,2
91 Parlement	—	—	6	2,7
100 Pers, radio en televisie	4	4,3	7	3,1
110 Militaire dienst	3	3,3	3	1,3
<i>Subtotaal: overige</i>	26	28,6	61	27,1
Onbekend	—	—	1	0,4
<i>Totaal</i>	89	—	224	—

drijfsleven. Opvallend is voorts dat de onderwijssector als grootste 'werkgever' van politicologen en bestuurskundigen plaats heeft moeten maken voor de overheidssector. De groei in de onderwijssector is relatief gering doordat er buiten het wetenschappelijk onderwijs sprake is van een verminderde plaatsing. De verhoogde opname van afgestudeerden is echter niet voldoende geweest om alle afgestudeerden aan een baan te helpen. Het percentage dat geen beroep heeft is gestegen van 7,6% naar 9,4%.

Een gegeven dat niet in tabel 9 tot uitdrukking komt, maar dat voor de politicologie en bestuurskunde van belang is, is het percentage respondenten dat bezig is met promotieonderzoek. Dit percentage is ongeveer gelijk gebleven. Bij het onderzoek uit 1975 was 12,0% bezig met promotieonderzoek en momenteel is 11,6% daarmee bezig. Onderverdeeld naar specialisatie hebben deze onderzoeken betrekking op: bestuurlijke richting (3x), internationale betrekkingen (7x), methoden en technieken (3x), politiek-economische richting (3x), politieke theorie en/of filosofie (2x), Nederlandse politiek/nationaal politieke systemen (5x) en overige (3x). De sector waarin men werkt verschilt per specialisatie. Respondenten met de specialisatie bestuurskunde/beleidsprocessen treffen wij vooral aan bij de overheid en het bedrijfsleven. IB'ers treffen wij in alle sectoren aan, met in mindere mate het bedrijfsleven. Dit geldt ook voor hen die de specialisatie Nederlandse politiek/nationaal politieke systemen of de politiek-economische richting hebben gevolgd. Respondenten met de specialisatie methoden en technieken zien wij vooral bij het onderwijs en de 'overige sectoren'. De specialisten op het terrein van de politieke filosofie en/of theorie treffen wij in alle sectoren van de economie aan.

Tabel 10: Sector van de economie waarin men werkt, naar specialisatie (N=219)

Specialisatie:	Bestuur/beleid	IB	M&T	Pol.-econ. richt.	Vrouwenstudies	Mas. comm.	Pol. fil. / theorie	Ned. pol. systemen	Overige
Sector	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)
Overheid	28 (44)	13 (20)	1 (9)	2 (22)	--	1 (50)	3 (18)	4 (17)	7 (32)
Bedrijfsleven	12 (19)	8 (12)	1 (9)	--	1 (17)	--	2 (12)	--	5 (23)
Onderwijs	10 (16)	14 (22)	5 (46)	5 (56)	1 (17)	--	4 (24)	5 (22)	5 (23)
Overige	11 (18)	20 (31)	4 (36)	2 (22)	4 (67)	1 (50)	6 (35)	9 (39)	4 (18)
Zonder beroep	3 (5)	10 (15)	--	--	--	--	2 (12)	5 (22)	1 (5)
Totaal	64 (102)	65 (100)	11 (100)	9 (100)	6 (101)	2 (100)	17 (101)	23 (100)	22 (101)

5. Samenvatting en conclusies

Een ruime meerderheid van de respondenten beoordeelt uiteindelijk de kwaliteit van de door hen gevolgde opleiding als 'tamelijk goed' tot 'zeer goed'. Dit neemt niet weg dat er negatieve kanttekeningen worden geplaatst. Hoewel er daarbij verschillen optreden tussen universiteiten, kwam overal als een punt van kritiek naar voren een tekort aan diepgang van de studie. Ook de kwaliteit van het onderwijs werd nogal eens negatief beoordeeld.

Het werkloosheidspercentage onder de totale groep afgestudeerden in de jaren 1984-1985 en 1985-1986 bedroeg 13,8%. Dit cijfer is niet te generaliseren naar de totale groep afgestudeerde politicologen of bestuurskundigen. Uit een vergelijking tussen de twee studie jaren bleek dat 9,4% uit het studiejaar 1984-1985 en 18,1% uit het studiejaar 1985-1986 werkloos was. Het totaal percentage werd dus voornamelijk hoog gehouden door de groep van pas afgestudeerden, die nog op zoek zijn naar een baan. Hiermee scoorden de politicologen en bestuurskundigen niet hoog in vergelijking met de sociale wetenschappers in het algemeen. Tevens constateerden wij dat er duidelijke verschillen zijn tussen specialisaties en universiteiten.

De zoektijd die verliep tussen afstuderen en het vinden van een eerste baan varieerde ook tussen specialisaties. Daarbij konden wij tevens constateren dat veel van de respondenten al voor het afstuderen de baan hadden gevonden, maar dat er tegelijkertijd ook een groep langdurig werkloos is.

De aansluiting tussen genoten onderwijs en het werk dat men verricht werd door meer dan de helft van de respondenten als 'goed' tot 'zeer goed' ervaren. Een mogelijke verklaring voor een gebrek aan aansluiting kon worden gevonden in het feit dat men werk verricht waarvoor geen politicoloog of bestuurskundige was gevraagd. Een andere verklaring konden wij vinden bij de beoordeling van de opleidingen. Als negatief punt kwam daar naar voren dat de opleiding door een aantal van de respondenten als te weinig praktijkgericht werd ervaren.

Op het punt van de sectoren van de arbeidsmarkt waar politicologen en bestuurskundigen werken, constateerden wij een procentuele toename van werkenden in het bedrijfsleven en de overheidssector en een procentuele afname in het onderwijs.

Noten

1. *Acta Politica* II (3), 1966/1967; idem IV, juli 1969; idem VII, juli 1972; idem X (1), januari 1975; idem XIV (2), april 1979.
2. Financiële ondersteuning werd verleend door de Nederlandse Kring voor Wetenschap der Politiek. Dit onderzoek is mede volbracht door de medewerking van Marijke Doelman en Caroline Liberton bij de dataverzameling en codering.
3. De oorzaak hiervan ligt in het feit dat ons van de afgestudeerden uit Leiden alleen het jaar van afstuderen bekend was.
4. Om dezelfde reden is het ook niet mogelijk geweest om een uitsplitsing te maken van de beoordeling van specialisaties per universiteit. Op grond van onze gegevens van afgestudeerde bestuurskunde- en IB-specialisten (ieder 66 respondenten) kan zeer voorzichtig worden geconcludeerd dat de verdeling van de beoordeling van deze specialisaties over de verschillende universiteiten min of meer gelijk is.
5. Bron: Directie Toekomstverkenningen van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen.
6. *Extra Uitleg*, jrg. 2, nr. 71, Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, 12-11-1986, p. 7.
7. *Acta Politica* X, januari 1975, p. 59.

Boekbesprekingen

Willem de Ruiter en Bart van der Sijde, **De nucleaire erfenis**, Boom, Meppel/Amsterdam 1985.

Bij de belegering van Syracuse door de Romeinen heeft Archimedes geprobeerd de Romeinse schepen in brand te steken door met behulp van spiegels een bundel zonnestralen te richten op de zeilen. Hoewel aan het waarheidsgehalte van dit verhaal uit de klassieke overlevering getwijfeld wordt, is het een voorbeeld van de invloed van de technische vooruitgang op de oorlogvoering. Door de eeuwen heen heeft er een dergelijke relatie techniek – oorlogvoering, of ruimer geformuleerd technologie – politiek bestaan. Een relatie die met het huidige Star Wars-debat weer actueel is.

Twee natuurkundigen, Willem de Ruiter en Bart van der Sijde, hebben een boek geschreven waarin technologie en politiek centraal staan. Het boek, getiteld *De nucleaire erfenis*, kent, zoals de auteurs het formuleren 'drie rode draden: de historische ontwikkeling van de kernbewapening, de betekenis van de wetenschap en technologie daarin en de rol van de natuurwetenschappers' (p. 13). Er komt een variëteit aan onderwerpen aan bod in de vier delen die het boek omvat.

In deel I, 'De Lange Weg naar de Atoombom', wordt de prehistorie van de kernfysica behandeld, culminerend in de ontdekking van de atoomsplijting in 1938 in Berlijn door Hahn en Strassman. In andere landen vond gelijksoortig onderzoek plaats en werd dit experiment herhaald en verder uitgebouwd. Het Engelse onderzoek, na 1940 uitgevoerd met steun van uit Frankrijk gevluchte natuurkundigen, vond zijn weerslag in de twee Maud-rapporten die een rol zouden spelen in het Amerikaanse Manhattan-project. Ook de dreiging van de Duitse atoombom wordt door de auteurs behandeld. Als dramatisch slot van het eerste deel fungeert het hoofdstuk waarin de beslissing atoombommen op Japan te werpen wordt beschreven.

In deel II wordt het atomaire tijdperk geschetst. Hier komen de Russische, Engelse, Franse en Chinese atoombomprogramma's aan bod. Uitgebreid wordt de Amerikaanse besluitvorming behandeld omtrent de productie van de waterstofbom, en ook de ontwikkelingen in de Sovjetunie op dit terrein worden weergegeven. Vervolgens behandelen De Ruiter en Van der Sijde de soorten en aantallen wapens van de grootmachten, waarin apart aandacht wordt besteed aan de Eurostrategische balans.